

Вибір на користь Вітчизни

(125 років від дня народження Євгена Патона)

Чи багато нам відомо про цю людину? Здається, все. Проте і до сьогодні ми не до кінця усвідомлюємо його вплив на наше теперішнє життя. Як простежити цей вплив? Звернімося до книжок, старих і не дуже старих, до документів давніх часів, котрі становлять особливий інтерес у 50 річницю великої Перемоги.

Чи любите ви старі книги? Глухий шелест поживклих сторінок, застарілий шрифт, простодушні мальовані, чорно-білі ілюстрації... Ось книга напіввікової давнини - під темно-червоною коленкоровою обкладинкою на порожньому супері написано: «Нижний Тагил», а зовсім внизу - «ОГИЗ». Свердловское обласное государственное издательство. 1945 год». З подивом дивлюся на цю дату - чи до видання книг тоді було? Заглядаю в оглав - у першій частині бачу знайомі імена: М. Бажов, Д.Мамін-Сибіряк, Д.Менделєєв і навіть Марієтта Шагінян. Усе це про дореволюційне минуле міста. А ось і друга частина - це про Нижній Тагил часів Вітчизняної війни.

Як передати дух цієї книги? Дух стриманої гордості людей, котрі жертвовно попрацювали для Перемоги. Перед однією з публікацій, ніби як передмрву, вміщено вірші Олексія Суркова, які своїм ладом, інтонацією звертають нашу душу до Великої Вітчизняної.

У багатьох главах цієї книги цитується один і той самий документ. Це особисте вітання Сталіна, котре свідчить про значення, яке надавалося подіям, що відбувалися на Уралі: «Вітаю будівельників Тагилбуду НКВС і металургів Ново-Тагільського металургійного комбінату з введенням у дію 3-ої доменної печі і 4-ої коксової батареї. <...> Бажаю вам, товариші, успіхів у подальшій вашій роботі».

Кому Сталін бажав успіхів? Якщо Тагилбуд належав НКВС, то працювали там позбавлені волі, тобто, попросту, раби імперії. Цього не можна до кінця зрозуміти, але саме такий цей документ.

Автор глави «Наш внесок у справу перемоги» - академік Є.Патон. «На Урал я приїхав, - пише Євген Оскарівич, - наприкінці червня 1941 року сірим холодним ранком. Суворі та похмурі пейзажі Уралу, що надихали Маміна-Сибіряка, на мене, людину з півдня, спочатку наводили сум».

У Верхній Салді я несподівано зустрів наркома, який прилетів з Москви й об'їжджав уральські заводи у зв'язку з воєнними подіями. У загальних рисах він пояснив мені ту роль, яку покликаний відіграти Урал у справі постачання Червоної Армії озброєнням і боєприпасами. Тут, - зазначав він, - з найбільшою користю для країни колектив Інституту електрозварювання міг би застосувати свої знання. Тут холодно, сувора погода, але тут буде дуже жарко від великої людської праці.

2 липня я повернувся в Москву. Столиця живе напружено, по-воєнному чітким життям. Питання про те, куди треба перевести наш Інститут, було для мене вирішене. Спокусливу пропозицію про переїзд у південні райони Сходу було відкинуто. Нам потрібний був метал, машини.

Невдовзі я одержав дозвіл перевести Інститут у Тагил і телеграфував про це в Київ. <...>

З першого ж дня роботи на Уралі ми взялися за надання повсюдної допомоги заводам і за виконання невеликих дослідницьких робіт, потрібних заводам. Уральські заводи нас не знали, тому більшість робіт ми виконували для заводу-хазяїна, що надав нам притулок на своїй території. <...>

Усю енергію, всі сили колективу я вирішив спрямувати на вирішення стрижневого питання - запровадження в оборонній промисловості швидкісного методу зварювання під шаром флюсу. Це рішення лягло в основу складання тематичного плану Інституту. Потрібен був новий універсальний зварювальний апарат. Проектне бюро Інституту засіло за роботу. Наприкінці листопада креслення нового апарата, названого нами «АШЗ» (апарат швидкісного зварювання) були готові. <...> Після тривалої і наполегливої праці ми навчилися зварювати броню без тріщин з подвійною продуктивністю. <...> 2 березня 1943 року Указом Президії Верховної Ради СРСР мені було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Ця звістка глибоко схвилювала мене. У той же день мене покликали до прямого проводу. Говорив Микита Сергійович Хрущов. Він вітав мене. <...>

Сьогодні на заводах Союзу працює близько восьмидесяти установок для автоматичного зварювання, завтра їх буде вдвоє-втричі більше. <...> До марки «розроблено в дослідницькому інституті» життя зробило примітку: «випробувано й запроваджено на Н-ських заводах».

А що ж саме тут «випробувано й запроваджено»? Відповідь в обстановці воєнного й навіть повоєнного часу відшукати було непросто. Але ось вона, документально засвідчена. Це спогади танкобудівельників і танкістів, названі «Т-34»: шлях до перемоги», опубліковані в харківському видавництві «Прапор» у 1985 р.

Цифра, яку наводить Є.Патон: «Якщо всі шви, зварені автоматом за час війни, витягнути в одну лінію й укласти їх паралельно залізничному полотну, то блискуча рівна смуга простягнеться від лісів Уралу до садів рідного Києва». Яка довжина цієї смуги? Вона педантично підрахована, і відповідь міститься у назві спогадів Бориса Євгеновича Патона зі згаданого збірника, а саме: «Шов довжиною в 4 000 000 метрів».

«Я приїхав у Нижній Тагил у січні 1942 року, де після закінчення Київського індустріального інституту працював інженером електротехнічної лабораторії на знаменитому заводі «Красное Сормово», - пише Борис Патон. - Стояли

люті морози. Перебігаючи від дому до заводу, з полегшенням влітав я в незатишне, але тепле приміщення, де розмістився евакуйований з Києва згідно з розпорядженням РНК СРСР Інститут електрозварювання Академії наук СРСР. Засновником і директором Інституту був мій батько - Євген Оскарівч Патон.

Завод одразу ж став головним підприємством з випуску легендарних середніх танків Т-34".<...>

Розповімо детальніше про людину, яка, народившись у другій половині минулого століття і покинувши цей світ у середині нинішнього, зовсім непомітно для сучасників, діючи неспішно й поступово, *перетворила оточуючий нас світ.*

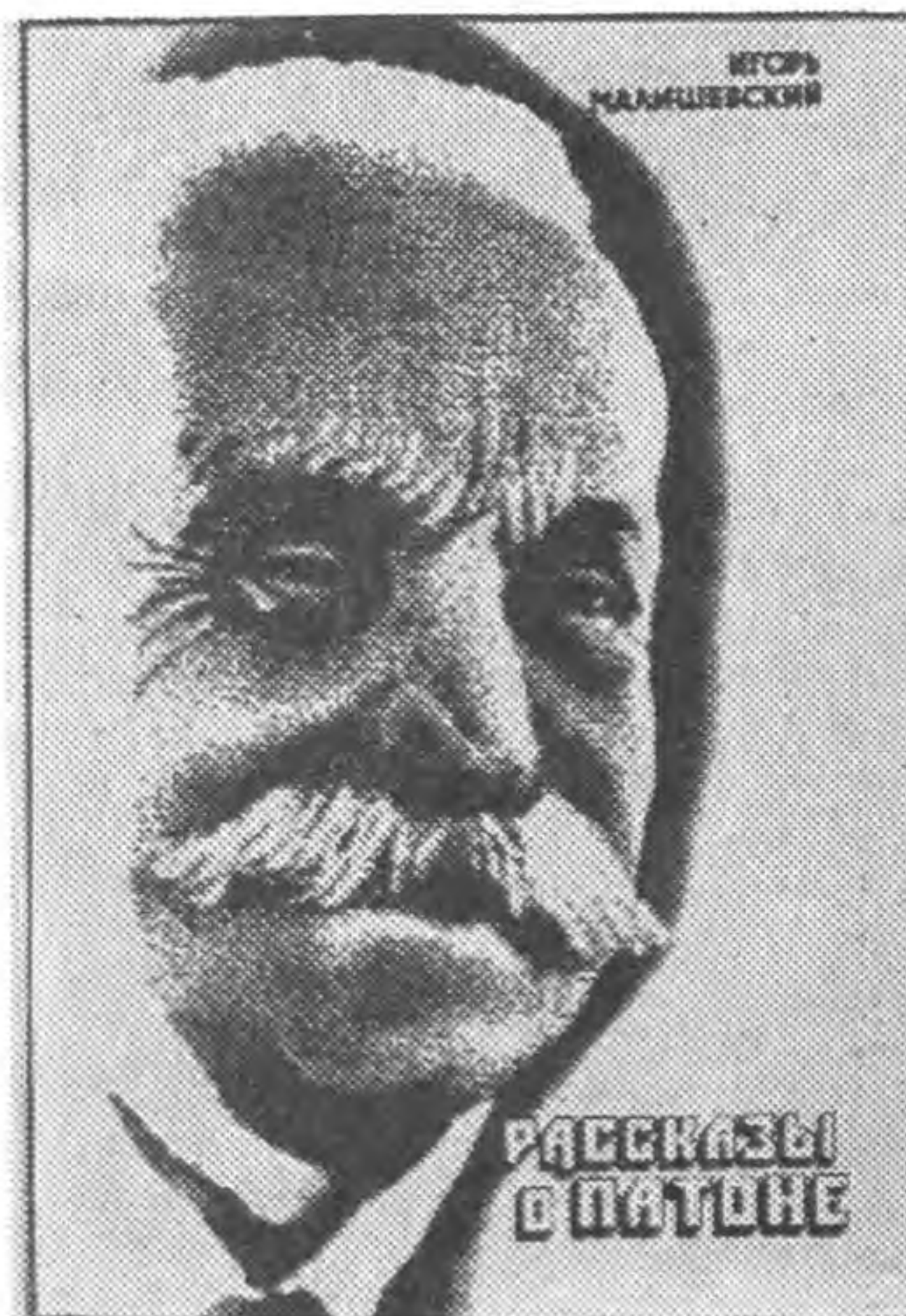
Виявляючися в середовищі суто матеріальному, нагромаджуючи конкретні знання, котрі він втілював у металі, людина ця для перетворення світу зробила більше, ніж ідеологи будь-якого гатунку.

Його особиста революція в металі ще до кінця не осмислена історією науки. Євген Оскарівч розпочинав життя як найвизначніший спеціаліст у Росії в галузі мостобудування, а завершив свій життєвий шлях як творець суми технологій сучасної промисловості, розвинутої духом та руками своїх синів Бориса й Володимира.

□ Є.О.Патон

□ Є.О.Патон - студент Петербурзького інституту шляхів сполучення (1895 р.)

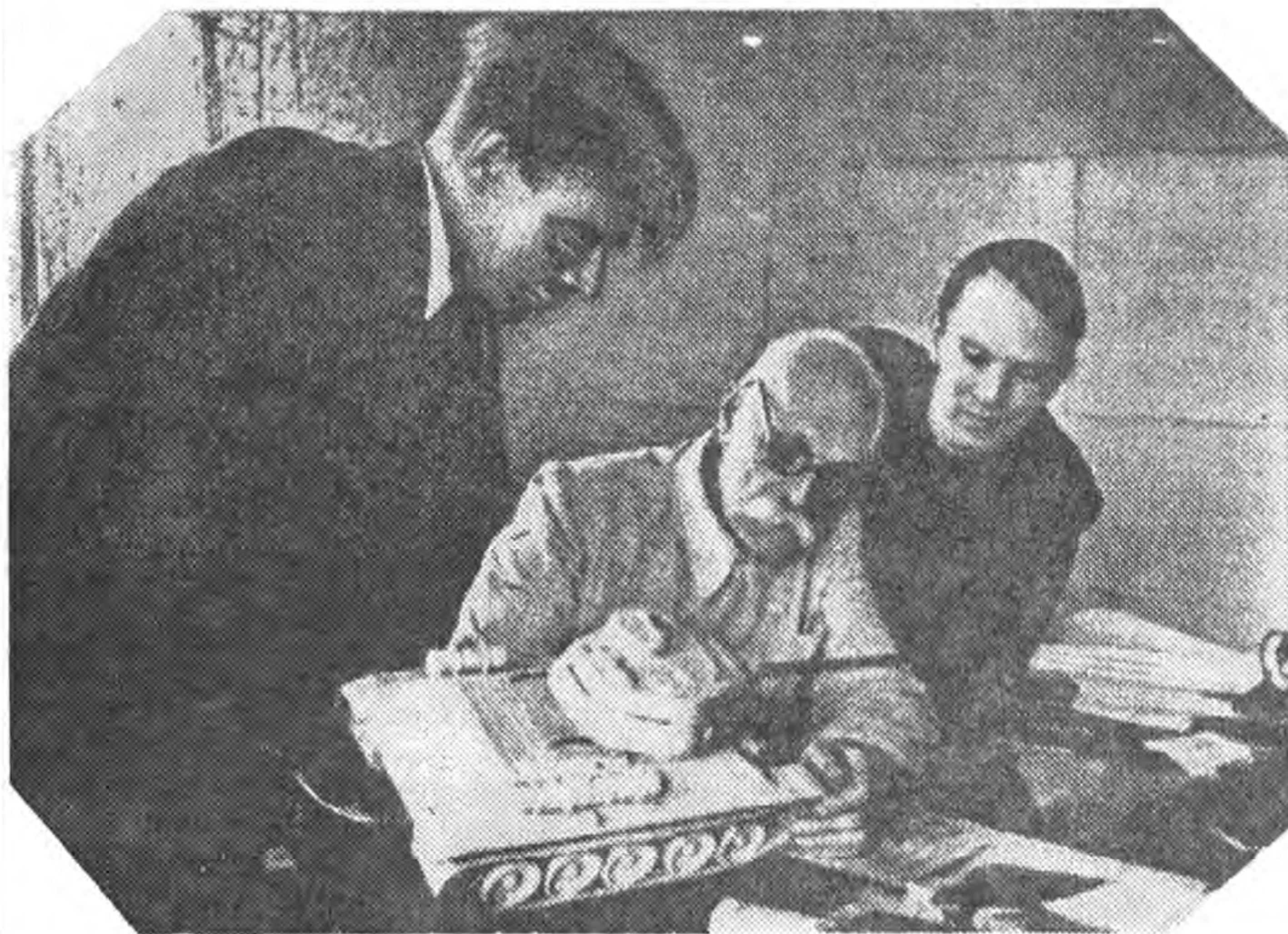
Але чому просту технологічну операцію, що зветься зварюванням, не вагаючись можна назвати революцією в матеріальному світі ХХ ст.? Дійсно, - це лише технологічна операція. Це те, з допомогою чого зводяться мости, виробляються труби, цистерни, кораблі, рельси, ротори, пушки, танки тощо.

Але це робилося і до введення зварювання, слушно зазначить читач.

Так, звичайно, проте це були зовсім інші вироби - вони були дорожчими, важчими, складнішими, метало- і трудомісткішими.

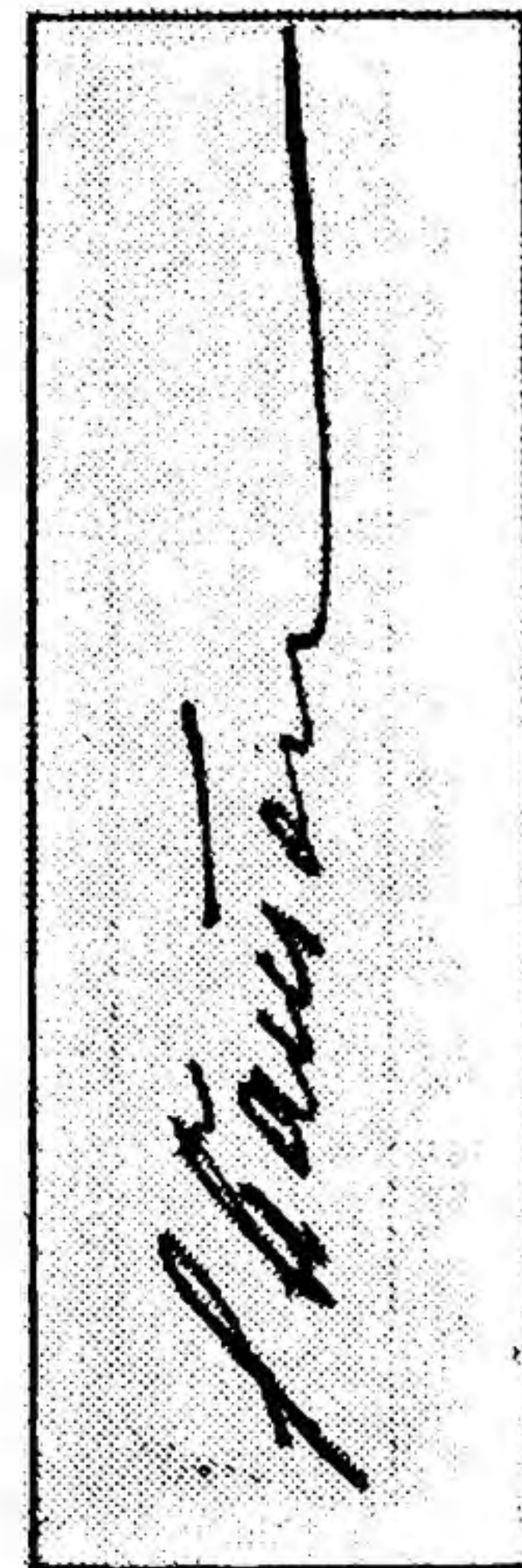
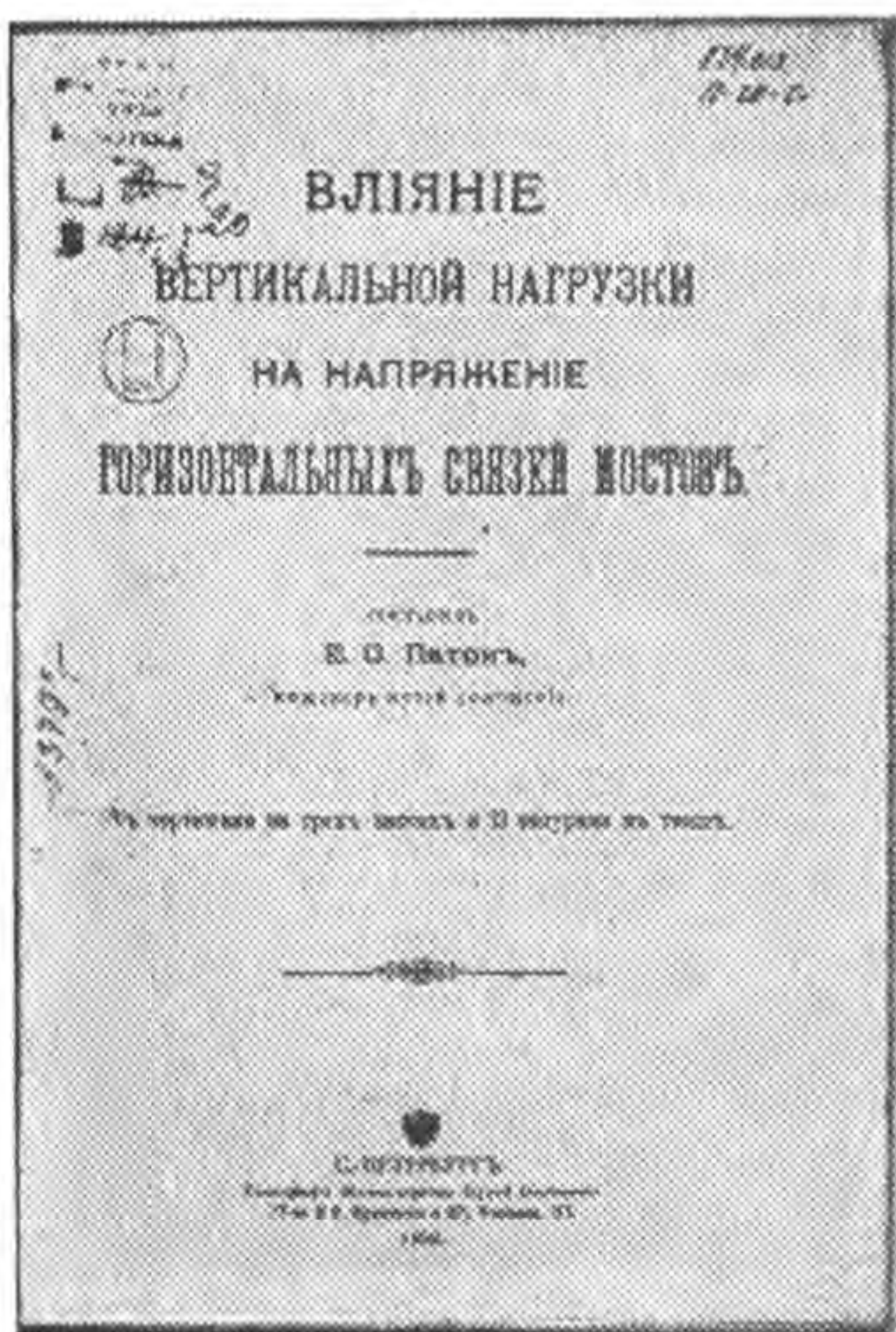
Революція в металі починалася і триває й тепер в Інституті електрозварювання НАН України, який заснував Євген Патон. Так, триває і досі - у злиднях сьогодення. Продовжують створюватися нові технології - і для землі, і для морських глибин, і для космосу. За цими новинками пильно стежать іноземці, змушуючи через бідність продавати те, що послужило б ще не одному поколінню співвітчизників.

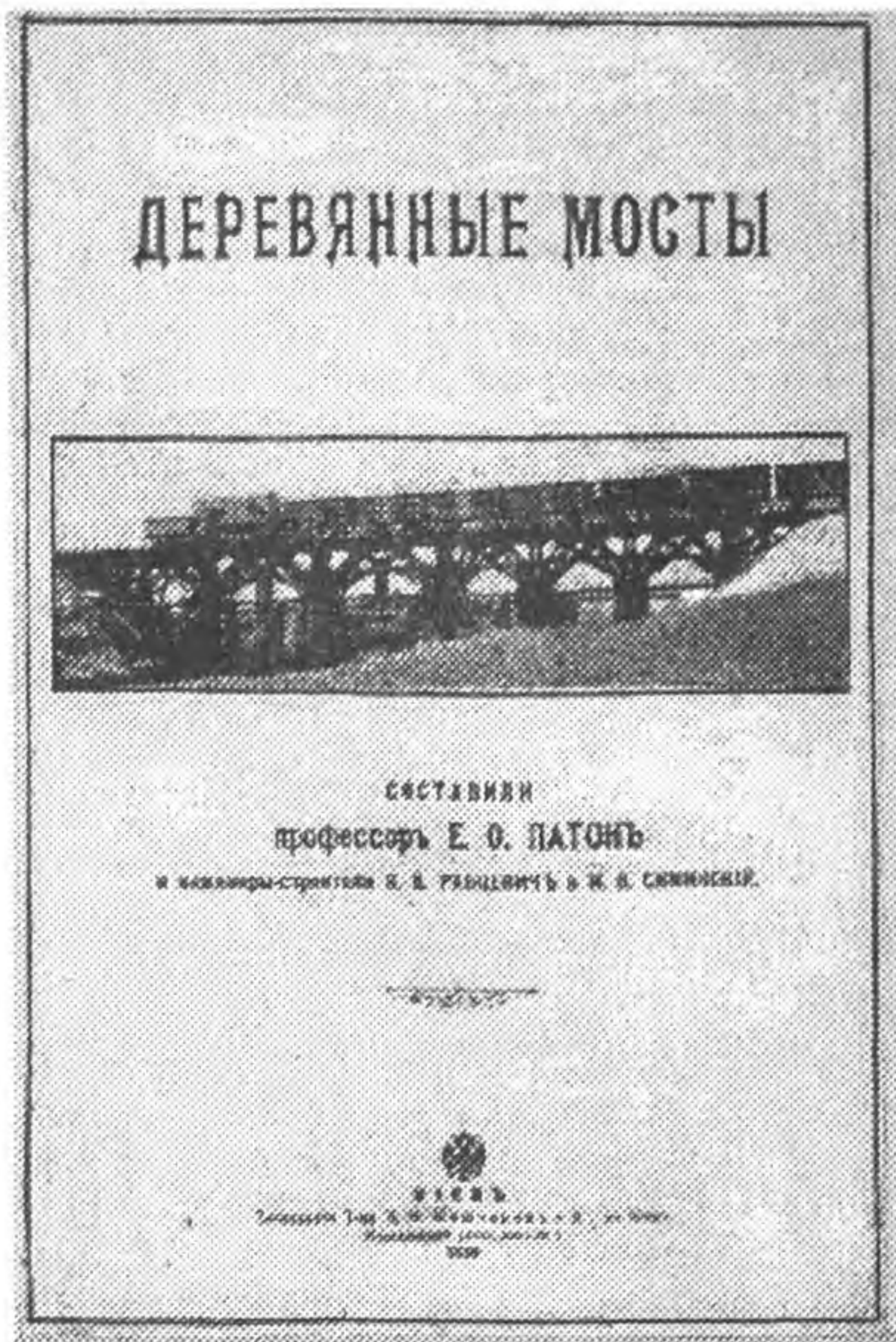
Чим відзначаються технічні рішення Інституту? - Колосальним масштабом впровадження. Досліджуючи будь-яку

□ Є.О.Патон і сини обговорюють модель танка Т-34

Використано фотографії з книжкової виставки, приуроченої до 125-річчя від дня народження Є.О.Патона. Експозицію підготовлено співробітником ЦНБ В.Мусієнко

Наукові роботи Е. Патона

з головних технічних розробок Інституту, ми неминуче опиняємося перед проблемою державного масштабу.

Понад піввіку тому людина, яка доволі розумілася в справах вітчизняної індустрії, раз і назавжди стала прихильником швидкісного автоматичного зварювання під шаром флюсу, тільки-но їй трапилася нагода цей процес побачити. Йдеться про Микиту Хрущова, ролі котрого в становленні Інституту майже протягом усієї його історії треба відвести найсерйозніше місце. Послуговуючися сучасною мовою, він перед війною і одразу після неї був урядовим спонсором цього невеликого наукового колективу, усвідомлюючи, що життя немислиме без розробок Інституту, без революційних змін у виробництві великих металевих конструкцій, які б не існували без зварювання.

Звідки ж родом людина, котра його винайшла?

У метричних книгах ніщської православної церкви за 1870 р. під №2 чоловічої статі значиться:

«1870 р. лютого двадцятого дня у російського консула відставного полковника гвардії Оскара Петровича Патона, лютеранського віросповідання, і законної його дружини Катерини Дмитрівни, православного віросповідання, обидва першим шлюбом, - народився син Євген, котрий того ж року березня двадцять дев'ятого дня охрещений священником Володимиром Левицьким і псаломником Феодосієм Гуляєвим. Хрещеною матір'ю була її імператорська величність княгиня Олександра Йосипівна, місце якої заступила фрейліна графиня Келлер».

Далі у великокнязівського хрещеника було дитинство в консульській виллі середземноморського курорту, навчальна освіта маєтного російського дворянина - з гувернерами і домашніми вчителями.

У канун жовтневого перевороту Є.Патону було 47 років. Нема жодної потреби домислювати ті суперечності, які корінилися в стосунках дворянина, сина російського консула в Ніщі, фундаментально-європейськи освіченого професора Київського політехнічного інституту з Радянською республікою.

Спочатку радянська влада ставилася до колишнього буржуазного спеціаліста з недовірою. Але невтомна праця науковця переконала в його патріотизмі. Дворянин, інженер, інтелігент у взаємостосунках з добою, з новим образом його країни, з комплексом ідей, не одразу ним сприйнятих й осмислених, він на перше місце ставив працю на благо батьківщини і це вирішило всі його вагання.

... На фотографії, оправленій в овальну рамку - два хлопчики. Відкладні, круглі з зубцями комірці, темні курточки, атласні банти. У старшого з обличчям худорлявим і серйозним - елегантний бант метеликом, у молодшого - темний бант, округлі щоки, стиснута в кулак рука лежить на стільниці. На фото їм приблизно сім і п'ять років, це Володимир і Борис - 1916 та 1918 років народження відповідно.

У батька були сладні стосунки з новою державою. Діти, які піростали, не могли не відчувати цієї двоєдності - людина й держава, особистість і суспільство.

Вчинок, дія, доля є наслідком суперечностей - чим раніше усвідомлених, тим плідніших для особистості, для життєвої гри, якщо, безперечно, розуміти слово «гра» в його математичному значенні - процес, дія, що відбувається за певними і, часом, змінюваними правилами.

Але є правила й непорушні. Одно з них підкреслює Є.Патон: « У праці я звик бачити смисл мого життя».

Отже, перша константа - звичка до праці, а інша впливає з біографічних обставин. Чимало років провівши за кордоном, старий консул боявся, щоб діти не вирости іноземцями.

Закінчуючи випускний курс у Дрездені, Євген Патон пише в Петербург прохання - дозволити йому захищати диплом у Росії. Імператор Олександр III поблажливо поставився до неспокоїного підданного. Добродію Патону дозволялося знову ... стати студентом. Але замість трьох - один рік - п'ятий курс з усіма екзаменами і проектами, хоч у Німеччині з її визнаною мостобудівельною школою перед ним відкривалася блискуча кар'єра - кафедра, проекти мостів.

Отже, дві складові, дві координати прочитуються в обставинах біографії Євгена Патона - культ і, відповідно, культура праці, що зводти впливає, *неухильний потяг до Вітчизни, на користь якої він завжди робив вибір*.

Такий же послідовний, природний культ праці і раннє усвідомлення себе особистістю, що вступає у свої власні, відповідальні, а не невизначені усереднені стосунки з державою - ось особливості, котрих не може не бути в характері Бориса Євгеновича Патона.

Цей стисло сформований «багаж» мав енергію ракети, котра в шестидесяті роки нашого століття засяяла на небосхилі науково-технічної революції.

Але це вже зовсім інша історія - про президента Національної академії наук Бориса Патона.

НАШІ АВТОРИ

Антоненко Ірина Петрівна - канд. іст. наук, зав. відділом каталогізації ЦНБ
Бодня Олексій Леонідович - в.о. наук. співробітника цієї ж установи
Бойчук Світлана Василівна - зав. відділом рідкісних і цінних видань Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова
Васильченко Микола Павлович - доцент кафедри бібліотечних фондів та каталогів Харківського державного інституту культури
Галузинська Вікторія Семенівна - письменниця
Дмитрієнко Марина Федорівна - д-р іст. наук, зав. відділом спеціальних іст. дисциплін Інституту історії України НАН України

Зленко Григорій Дем'янович - член Спілки письменників України, лауреат Державної літературної премії ім. П.Тичини, зав. редакційно-видавничим відділом Одеської державної наукової бібліотеки ім. М.Горького
Іванова Ірина Федорівна - заст. директора Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова
Карпіловська Євгенія Анатоліївна - канд. філол. наук, учений секретар Інституту мовознавства ім. О.Потебні
Кириченко Раїса Степанівна - зав. сектором бібліографічної роботи відділу комплектування іноземною літературою ЦНБ
Матвієнко Оксана Володимирівна - канд. техн. наук, доцент кафедри інформатики

та автоматизованих технологій КДІК
Михальчук Михайло Олександрович - голова клубу мініатюрної книги «Славутич»
Пономаренко Лідія Антонівна - наук. співробітник Центру пам'яткознавства НАН України
Сергійчук Лариса Володимирівна - ст. наук. співробітник Шевченківського національного заповідника (м.Канів)
Солонська Наталія Гаврилівна - заст. головного редактора журналу «Бібліотечний вісник»
Цивін Михайло Наумович - канд. техн. наук, доцент, зав. кафедрою інформатики та обчислювальної техніки ІПК Держхарчпрому України